

IZABELLA KIRÁLYNÉ és I. FERDINÁND.

(1540–42).

I.

Helyzetünk. Izabella fia nevében a kormányt felveszi. Majláth Erdélyt el akarja szakasztani. Ferdinánd pártja erősödik. János fiát királynak választják.

János király hirtelen halála a hazát válságos helyzetbe sodorta. Nem volt ki a bár nem nagy király, de mindenesetre nagy ember nyomdokaiba lépjék.

Végtelen habozás mindenfelé. Már tizennégy éve, hogy a magyar mondhatni harczy sátor alatt él, s az európai diplomátia, mert a császár ellenzette, nem bírta a magyar ügyet congressus élé vinni.

Tizennégy hosszú év pusztitá a magára hagyott magyart, s még nem volt kimerülve. De mégis ott álltunk, hogy már a hatalmasok Ferdinándhoz hajladoznak; a népnek mindegy, török vagy kutyafejü tatár, csakhogy szenvedéseinek vége legyen; Erdély pedig elszakadni készül. Oszlófélben van a majd hét századig virágzott magyarhaza... Báthorinak és Zápolyának kár volt egyszerre születni, vagy hamar egyszerre éltek, s Báthori Ferdinándot kikiáltatá: vagy Ferdinánd vagy Zápolya lett volna nagyobb kormányférfi, határozottabb uralkodó, ügyesebb hadvezér, hogy hamarább végeztek volna. Így a Zápolyapárt addig gunyolá a másikat németnek, a Ferdinánd párt ezeket töröknek, míg egymástól elidegenedett a nemzet. Szinlés, gyáva határozatlanság fészkelte meg magát a nemzet szellemében.

Zápolya tanácsosa előbb Verbőczy, később Gritti, végül Martinuzzi; hogy egyik sem elég bélátó államfő, mutatja az, hogy mind a hármat megöleék; Ferdinánd tanácsosa előbb Báthori, ki Zápolyának csak ágyuval tud felelni, később a Szebenben született s végre primásságra vergődött Oláh Miklós, ki mivel Ferdinánd mellől nem mozdult, a hazai viszonyokat kellőleg nem ismerte.

Egyiknek sem volt embere, melyet a válságos idők kívántak volna.

S mind kettőjük ellenében ott állt a hatalmas Szolymán, kit egyik neje, az olasz születésű Roxolana ¹⁾, s a vakbuzgó dervisek a pogánygyűlölő Ferdinánd ellen folyvást fanatizáltak. A francziával kezét fogva felhasználták János királyt s a magyar nemzetet arra, hogy a császár és Ferdinánd az egyetemes monarchiát, – mit Napoleon megkísértett, miről a muszka álmodik, s mihez V. Károly oly közel volt, – fel ne állíthassák... Ezért foglalta s adta vissza Szolymán háromszor Budát; nem pedig mintha a magyar világtörténelmi hivatását fel fogta volna.

Zápolya ismerte nehéz helyzetét. De ő is felhasználta őket hazafi célja, a trónhelyreállítása nagy munkájára... Támogatásuk mellett legalább lavirozhatott, míg a Mohács előtt elpuhult, s Mohácsnál jobbait elvesztett nemzet magát regenerálhatja...

János király bár hosszason haldoklott, tanácsosai le voltak verve, mert nem volt a nemzetben Eleazar, kire a mennybe ragadtatott Ilyés palástja szállatott volna. Most látták kit vesztek.

Legelső léptök volt, hogy egymásnak ünnepélyes esküt tettek le, hogy János elveinek hív követői lesznek. Míg programjukat megalapíták, eltitkolták urok halálát, s naponta öszszejöttek a király szobájában.

Második léptök volt, hogy Verbőczyt s Eszéki János

¹⁾ Magy. Történelmi Emlékek. II. 193.

püspököt a portára indíták, megvinni az annyit halogatott adót, s felkérni a király fia támogatására ¹⁾). Zsigmond lengyel királyhoz jul. 23-án szintén követséget indítottak.

Harmadik volt, tisztába jöni a Fogarasba zárkózott pártos vajdákkal. E végre Török Bálint Fogaras alá szállt, ostromolt és egyezkedett. Azonban a vajdáknak értésére esett a gyász eset, s csak azon feltét alatt kívántak egyezkedésre lépni, ha az ellenök hozott ítéletet megsemmisítik, elkobzott javaikat visszadják s méltóságukba visszahelyezik. Büszke feltételek, melyek ellenében csak az nyomott valamit, hogy a vajdák biztonsági levél mellett készeknek nyilatkoztak a királynéhoz felmenni, s tőle bocsánatot kérni; de miután országgyűlés előtt az esküt a fenálló kormány, Izabella és fia részére letenni vonakodtak, az alkudozás hosszúra nyult.

A tanácsosok, hogy a dolgok fejlődését siettesék, Szászsebesre hongyulést hirdettek. Hűségesen megjelentek a rendek, meg még a szászok is, s részint jó szántokból, részint mert az ország tekintélyesebb erődei Déva, Diód, Küküllővár, Görgény, Vécs, Csicsó, Szamosujvár, Léta, Almás, Hunyad várak, a gerendi és disznódi kastély, Fejérvár s több város a Martinuzziék őrségével voltak ellátva: a királyné és fiának a szászok is letévék az esküt, s csak annyit kértek, hogy a török hadjárataitól és az urak zsarlásaitól védelmezzék ²⁾).

A szászok e lépte meglehetősen befolyással volt a benne bizó Majláthra, de nagyobb volt az, hogy Rádul, oláhoni vajda Martinuzziéknak a barátságos viszony fentartására kötelezte magát, miért ezek Vinczet és Borbereket, mint az oláhoni vajdák egykori, de Majláthtól elfoglalt hűbérét, visszaigérék ³⁾). Még egy harmadik szerencse is érte őket, az, hogy a békétlen morva és szilézi urak egy küldöttséget indítottak volt a még forradalom terén képzelt erdélyiekhez: s most e követtség a fenálló kormánylyal, Martinuzziékkal, s nem Majláthékkal kívánt szövetkezni ⁴⁾).

¹⁾ Miles, Würg-Engel. 31. Simigianus. I. 183.

²⁾ Kovachich: Scriptorum Minores. I. 57–59. ³⁾ Kovachich. I. 59.

⁴⁾ Katona, Hist. Crit. XX. 1404. l.

Mindenfelől kedvező eredmény. Annnyival meglepőbb volt a tanácsosokra nézve a hír, hogy Magyarhon pártokra szakadott: egyik Ferdinánd alatt akarja a hont egyesíteni, a más párt, melyhez Zápolya néhány főemberei tartoztak, már alkudozik, mennyiben megírták a császárnak, hogy vagy komolyan gondoljon az ország védelmére, vagy öccsének, Ferdinándnak is rendelkezék, hogy a keze közt lévő részt is bocsássa ki ¹⁾, s hogy csak egy harmadik rész az, mely Martinuzziékkal a régi török pártfogás mellett nyilatkozik... S midőn a Perényi által vezetett köpenyforgató párttól, augusztusban, azon fenyegetést vették, hogy a vajdák ostromával hagyjanak fel, különben segítségökre jönnek ²⁾: jónak látták a tanácsosok, hogy Magyarországgra, Izabella támogatására siessenek... s a Majláth által ajánlt fegyverszünetet elfogadják ³⁾.

Kimenetelük hordereje nem pusztá képzelt, mert János király holtteste, s a magyar királyi korona kezökben vala. A halál után egyelőre azon voltak, hogy a királyt Gyulafejérvárt temessék el; de miután a fejérvári káptalan a koronát s királyi kincstárt erődítvényei gyengesége miatt befogadni tanácsosnak nem tartá: a dévai várba, e magas s kétszeres kőfallal környezett magas sasfészekbe rakták vala le. Most, nehogy a királyfi következési jogát kockáztassák, siettek, hogy a magyar királyok rendes temetkező helyén, Székesfejérvárra tegyék le.

Szászvároshoz serget vontak össze, a hont Bornemisza Boldizsár kormányzására bizák; s a gyászesettől egy hónap mulva, Déváról a király holttestét s koronát Martinuzzi, Török Bálint, Petrovics és Podmániczki János vezérlete, s négyszáz gyalog s ezer lovas fedezete alatt Magyarhonnak indíták.

Az elővigyázat, erős fedezet nem volt oknélküli. Mert alig indultak meg Déváról, a Maros-völgy akkor még járatlan útain, a királyi kincsek mesés sokaságával felbujtogatott havasi oláhok az utócsapatot megrohanták; de saját veszteségökre, mert a

¹⁾ Hatvani, M. Tört. Zsebkönyve. 201. ²⁾ Katona, Hist. Crit. XX. 1399–401. ³⁾ Istvánfi, Libr. XIII. (148. l.)

fegyveres gyászkiséret szétverte őket ¹⁾. Nagyobb veszély fenyegeté öket Ausztria felől, honnan Fels Lénárd tábornok leindult, s mindenáron útját akará állani a temetkezésnek. Martinuzziék sebes haladása ezt is meghiusítá, ellentállás nélkül érkeztek Székesfejérvárra, s sept. 15-kén János királyt a magyar királyok temetkezőhelyére temeték.

Míg ezen vívmányhoz jutnak, Majláth Erdélyben álarczát teljesen elveté. Mint egy Marius, ki lent született, de természetes esze, s hős tettei által alant roppant népszerűséget, patriciusi házassága által fent barátokat szerzett magának, miként az egykori hatalmas néptribun, honszerelme s nagyravágyásától korbácsoltatva, a hon megmentőjének veté fel magát. A mint a tanácsosok kivonultak, másodszor is követeket indított a portára, mely a királyfi születését kétség alá hozza, a tanácsosokat elvádolja, s őt méltónak fesse arra, hogy a szultán Erdély kormányát reá bizza. Benn a hazában hol a német, hol a török párt igényei kecségtetése által ismét pártot alakított. Aug. 29-kén, Segesvártt gyűlést tartott, magát és vajda társát kormányzó főkapitányokká nevezteté; a hon jövedelme kezelését magokra ruháztaták; ezer székely háromezer zsoldos fegyverest szavattak magoknak; a püspökségre kimondaták, hogy ha dandárját ki nem állítja, tizedét elveszesse; a merész szónok Tomori Miklóst száműzék, jószágait felprédáltaták ³⁾... Bornemisza Boldizsárnak s a várak parancsnokainak megízenék, hogy nyugton maradjanak, mert ők is azt teszik; Izabellához pedig követeket küldtek, kik biztosítsák, hogy Erdély oda fog szózatolni, hová Magyarország többsége ³⁾).

Ez alatt megnyílt a feszült figyelemmel várt királyválasztó gyűlés, még pedig a Rákos mezején. János király országa néhány főur kivételével megjelent, meg a különben is szép s gyásza által még érdekesebbé vált Izabella, özvegy királyné, s fiát János Zsigmondot sept. második felében

¹⁾ Kovachich: *Scriptores Minores*. I. 62. ²⁾ Budai Fer. *Polg. Lexicon*. III. 430. I. 1541 febr. megengedik, hogy Tordára hazajöjjen.

³⁾ Wolf de Bethlen. I. 346. *Tud. gyűjt.* 1829. VIII. 104. Katona, *Hist. Crit.* XX. 1406. gr. Kemény J. *Art. Diet.* I. 29.

egy akarattal királynak választák, úgy hogy kiskorúságában Izabella vigye a kormányt nevében; s három tanácsost adván melléje, Petrovicsot a bel, Martinuzzit a pénz, Török Bálintot a hadügy vezetésére ¹⁾).

II.

Majláth magát Erdély főkapitányának neveztetvén, fejedelemségre törekszik. Izabellát Budán Ferdinánd ostrom alá veti. Majláth ellen török sereg jó, elfogják, örök fogságra jut.

Mi alatt e fenn foly, Majláth Erdélyben Berethalomban, újra csak szászföldön, Fogaras közelében sept. 21-kén más gyűlést tartott, egy török csauszt kerített, ki állítólag a szultán nevében eléadta, hogy a porta Majláthot elismerte, s neki engedelmességet parancsol. Erre a váradi fogságból megtért Kendi Ferencz, Gerendi Márton és Mikola László indítványt tőnek, hogy a gyűlés Majláthot fejedelemmé kiáltsa. A merész fellépés nem kevésbé lepte meg a rendeket; honnan egy rész választó gyűlést, a tapagatodzóbb szászok pedig öt hónapi haladékat kértek, s e szerint a jól kigondolt terv, hogy a szultánt a rendek akaratával capacitálják, ez uttal dugába dőlt. Izabella véve e hírt, oct. 9-kén Bebek Imre, fejevári preposttól s Tomori Ferencztől átírt az erdélyi rendeknek, hogy Majláthtól, ki magának főkapitányi hatalmat vett, óvakodjanak ²⁾. S hihetőleg e levél okozta azt, hogy a választó gyűlés, melyet oct. 18-ra Marosvásárhelyre határoztak, s melyre Majláth a székelyeket azon nem igen csábító záradékkal hitta vala meg, hogy négyezer forintot hozzanak, mint a mely a kirótt török adóba reájok esett ³⁾ – végképp elmaradt.

Csekély vizsgálás Izabellára, azon veszélyhez képest, mely Budán fenyegeté. Fels Lénárd, Ferdinánd vezére oct. 9-én már Esztergomnál állt, Vizsegrádot bevette, s oct. 20-án Buda alatt üté fel táborát, melyhez Perényi, s több magyar urak van-

¹⁾ Katona, Hist. Crit. XX. 1416. I. Pray, Epistolae Proc. II. 390. Miles, Würg-Engel. 31.

²⁾ Okl. Simigianus. I. 214. ³⁾ Éder, Simigianushoz. I. 208.

nak csatlakozva. Az ostromot alkudozás előzte meg. Izabella szintén késznek nyilatkozott Buda átadására, illetőleg a váradi békekötés elismerésére; de kívánta, hogy Ferdinánd teljesítse előbb a béke feltételeit, azaz adassa vissza Zápolya ősi jószágait, mi azonban már ki lévén osztva, csaknem a lehetlenségek sorába tartozott. A vár feladásáról tehát szó sem volt, sőt miután Verbócziék levele megérkezett, s tudokra lett, hogy a porta a királyfiut éppen azon kegyeivel halmozza, mint atyját ¹⁾: oly kemény ellentálláshoz fogtak, hogy a német táborban lévő magyar urak óhajtásához képest, Ferdinánd serge nov. 16-kán az ostromot tavaszra hagyta, visszavonult: nem jártak messze, s már a nándorfejérvári basa, mint a szultán kegye képviselője, ott termett Buda alatt.

Buda felszabadulván, a közfigyelem ismét Erdélyre fordult, hol Majláth a török pártfogás keresésével látszólag felhagyva, Ferdinánd felé kezdett gravitálni, ki már oct. 30-ról tudatta volt a szászokkal, hogy Nádasdi Majláth sógorát, Balassa Zsigmondot, a vajda rokonát s Horváth Gáspár nagyságos urakat beindítá, hogy Majláthot a török felé hajlástól elidegenítsék, s a szászokat Ferdinánd oltalmáról biztosítsák ²⁾. Üres kézzel jöttek, de azért a reményben kifogyhatlan szászoknál, valamint Majláthnál is eredményhez jutottak. Sinken egy gyűlés jön létre, hol mind a vajda, mind a szászok levelek titokban az esküt ³⁾; s azon esetre, mihelyt Ferdinánd 3000 gyalog, 1000 lovas s tüzérséget küld segélyökre, azonnal nyílt engedelmességet ígértek, de addig a hűségi okmányt csak a Majláth kezébe tevék le ⁴⁾.

A többi részekkel most se boldogulhattak. Sőt ellenben a magyar megyék, s a megyékben fekvő várak parancsnokai síkra szálltak; sőt a főkapitányok magok közt is meghasonlottak, Balassa Offenbányán Izabella fővezérével Bornemiszával összejött, s a királyné kegyét magának biztosítván, dandárját felajánlta ⁵⁾, s a két párt közt apró csatákra került az ügy.

¹⁾ Okl. Schesaeus, Ruin. Pan. 13. 1. Pray, Epis. II. 87.

²⁾ Okl. Éder, Simigianushoz. I. 211. ³⁾ Pray, Epist. Procerum, II. 89.

⁴⁾ Éder, Simigianushoz. I. 241. ⁵⁾ Katona. XX. 1452.

Ferdinánd Gerendi Mártonnak, ki Majláth hűségi fogadását felvitte, 1541. jan. 25-ről okmányt szolgáltatott ki, melyben most is igéri, hogy Erdélyt minden kül és bel ellenségtől megvéendő; addig a három nemzet jogait kiváltságait elismeri, valamint azt is igérte, hogy tisztségekre csakis ben-született hazafiakat fog alkalmazni ¹⁾). De még le sem érkezett Gerendi, Majláth jónak látta Bornemiszával fegyverszünetet kötni, s febr. elején Tordán, a rendek beleegyezésével a hon kormányát, annak jövedelmeit, sóaknáit egy jövő országgyűlésig kétfelé oszták.

Igy nyílt meg a magyar történelemben oly nevezetes év, melyben a Budát fenyegető vész az erdélyi ügyeket az udvarnál egyidőre háttérbe szorítá. Pesten s környékén német őrség volt hagyva, s tavasszal Buda ostroma keményebb alakban volt megújulandó. Martinuzzi, hogy a bekövetkező török beavatkozást elhárítsa, febr. Ferdinánddal alkudozni kezdett. S bár az ostrom viharától reszkető, s Martinuzzitól szigorú gyanúság alá vetett Izabella királyné Ferdinánd kezére játszott: csakhamar belátták fent, hogy az alkudozás, Martinuzzi vas gyűlöletén végül is megtörik; nehogy a segítségre készülő török Ferdinándot megelőzze, a Fels helyébe léptetett Roggendorf fővezért 20,000 emberrel máj. 3-kán Buda alá állíták, s az ostrom megkezdődött.

Mig az ostrom foly, forduljunk Erdélyhez, hová Martinuzzi ápr. 7-kén megírá a szász nemzetnek, hogy hagyjon fel Ferdinánddal, mert csak török pusztításnak teszik ki hazájukat ²⁾). S sok igazza volt, mert Szolymán ismét mindent mozgásba hozott. Mig ő egyfelől nyomult, másfelől a Zápolya által portára küldött Péter moldvai vajdát, kit azon ígéretére, hogy Majláthot kézrekerítendi, trónába visszahelyezett, Achmet bég, nikápolyi basa s az oláhoni vajdával 20,000 ember élén Erdélybe indítá.

Majláth belátva a vész nagyságát, jun. 18-kán felszólítást bocsátott a hazához, hogy a határon álló török ellen fegyverre keljenek ³⁾). Hasztalan volt... Mert bár Ferdinánd fegyvere az

¹⁾ Okl. Éder, Simigianushoz. I. 220–21. 240. I. ²⁾ Okl. Éder, Simigianushoz. I. 289. ³⁾ Okl. Éder, Simigianushoz. I. 285. Kemény, Notit. I. 217.

összerongált Buda alatt csaknem a siker pontján állt: senki sem akart többé engedelmeskedni.

Nem volt mit tennie, 400 emberrel ismét Fogaras várába vette magát, s ellentállásra készült.

S nem ok nélkül bizott Fogaras várában, mert mindamellett, hogy lapályon fekszik, a hadműtan akkori állásához képest tekintélyes erőd vala; négyszögben övedző, maig is ép kemény kőfala, a körüle most is ott mélyedő negyven ötven lépés viztartó, melyen ma is láthatólag felszedhető hid vezetett be, bár mely seregnek munkát adott.

Azonban Péter, moldvai vajda, kinek tróna szava beváltásától függött, nem igen válogatá az eszközöket. Megérkeznek, táborba szállnak; sergők egy részét a szász és székelyföld megrettetésére küldik ki ¹⁾, a hátra maradt rész fedezete alatt jó eleve megkezdett cselök kiviteléhez fognak.

Már mielőtt megérkeztek, Majláthnak azt izenék, hogy a szultántól fejedelemségre vágyakodása érdekében jó választ hoznak ²⁾. Fogaras vára alá érkeztén, beizenik, hogy Bornemisza Boldizsár, a királyné főkapitánya velök van, azért csak négyszem közt szeretnének vele szólni. A nagyravágyás erőt vesz Majláth tapintatán, s beleharap a horogba. Fényes küldöttség jelenik meg Fogarasban, hogy menjen ki, hallaná a szultán akaratát, s trónkövetelésének vessenek véget. S neje és övéi minden ellenzése daczára, kimenetelét megigére ³⁾.

Megkapta mit kért, a hitlevelet, meg a kezeseket; két moldvai, két oláhországi embert s két törököt, kik fényesen felöltözve, fölhangzó álnevekkel Fogarasba jöttek ⁴⁾.

Majláth erre fejedelmi pompával, mint mondják Gritti drágaköveitől ragyogva ⁵⁾, Tahi Bernád, Czériák Pál, Kávási Jób s más 40 lovag kíséretében a táborba megy ⁶⁾, hol fényes kísérettel a basa két fia jött elébe. Pompás sátorba szál-

¹⁾ Wolf. de Bethlen. I. 404. ²⁾ Miles, Sieb. Würng-Engel. 36. Istvánfi Libr. XIV. ³⁾ Magy, Tört. Emlékek. Irók. III. 74. ⁴⁾ Kettőt közülök Martinuzzi 1545-ben kísértetett haza pompával. Fundgruben. I. 33. I. ⁵⁾ Miles, Würng-Engel. ⁶⁾ Istvánfi, Hist. Libr. XIV. (160. I.)

liták, s az első nap a basa s vajdák meglátogatásával s fényes lakomával telt. Másnap is így folyt délig, mi alatt 10,000 lovas Fogarast behálózá. Estve felé Péter vajda a terv kiviteléhez fog, Majláthot magához kéreti, Bornemiszát jobb, ötöt balkéz felől maga mellé ülteti.

A sátrat fegyveres nép állá körül.

A mint leülnek, Péter elveti álarczát, Majláthnak szemrehányásokat tesz, s néhány percz mulva balját Majláth vállára téve felkiált: eb, török császár foglya vagy! Erre a vajda emberei berohantak, Majláthot kifoszták, tollát elvevék, önnön övével kötözik meg; s átadák a basának ¹⁾... Itt van helye az ismeretes regének, mely szerint midőn Majláth a basa esküjére hivatkozott, azon feleletet kapta, hogy az eskü úgy szólt, míg nap lesz az égen, egy hajszála sem görbül meg; de a nap lement, s a basa esküje már nem kötelez...

Igy és itt végzé pályafutását szunyogszegi Majláth István, ki ügyessége által Erdély legfőbb méltóságára emelkedett. Mint alant született ember, még mind az előítéletes történelem nyomása alatt áll; nem látunk mást benne, mint pártost, ki kétszer volt Zápolya, kétszer Ferdinánd párti, s a törökkel is kaczerkodott. Végső nagy csalódása megalázta őt az utókor előtt, pedig mit különbözik a megbukott s Afrika szultána oltalmába siető nagy Pompejusétól, legfelebb, hogy ez mikor poroszlóit megpillantá, nem sohajta fel: ki kezét nyújt a zsarnoknak, az szabadságát dobta oda.

Majláth örök fogságra jutott ²⁾, s maga után vonta Fogarasvár bukását, mely jul. 18-kán feladá magát ³⁾... Neje, kis fiával Gáborral, s Margit leányával Magyarországra ment ⁴⁾.

S Erdély Izabella királynénak a hódolati esküt most már egész országul letehetette, s azt jul. 22-kén le is tette ⁵⁾.

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irók. III. 76.

²⁾ Konstánczinápolyba vivék s a héttoronyba zárák, ott halt el 1551-ben. Tud. gyűjt. 1837. VII. 46. I. Kiszabadítására mennyi mindent elkövettek, I. összeállitva, Hatvani Zsebkönyve. 309.

³⁾ Kovachich: Scriptoros Minores. I. 22. ⁴⁾ Wolf. de Bethlen. I. 406.

⁵⁾ Ambr. Simigianus. I. 268.

III.

Izabella ostrom alatt. Török segély jő, felszabadítja. Szolymán is megjő,
Budát elfoglalja. Magyarhon három részre szakad. Izabellát
Erdély élére állítja.

Ez alatt Izabella királyné Budán ostrom alatt áll, s a jun. elején történt roham vészeitől s lengyel uraktól ingereltetve, beleegyezett hogy Révay jun. 14-ke éjjelén az ostromlókat a várba csempéssze: mi rosszul ütven ki, Martinuzzit még szigorubb rendszabályokra kényszeríté. Nehéz helyzet, mert a falak omlanak, az élelmi szer fogyófélben, s a várban csak mintegy kétezer fegyveres... De a basák már közelitének, a szultán aug. elején már Nándorfejérvártt, hol neki a rabságra jutott Majláthtal kedveskednek... S Roggendorf, Ferdinánd fővezére csak arra ébred, hogy a basák körülfogák, aug. 21-kén estve menekülni akaró táborát megtámadák, tönkre verék, s minden tűzérőségétől megfoszták.

Ferdinánd serge futott, vezére Roggendorf sebében és szegyenében meghalt. Aug. 26-kán Szolymán is Buda alá érkezett, megkezdődtek a kölcsönös üdvözlések és ajándékozások; de minthogy törvényei tilták keresztény nő lakába lépni, felkérte Izabellát, hogy kis fiát, az egy éves János Zsigmondot, küldje le táborába, hogy lássa azt, kit éppen azon kegyeivel akar halmozni, mint halmozá atyját. Egyszerűnek látszó kívánság, de mégis olyan, mely bármely anyát végtelen aggodalomba hozott volna, s a török ellen működő Izabellát méltán kétségbeejtette. Azonban Verbőczy s főleg a kegyében álló Török Bálint ajánlatára ¹⁾, aug. 29-kén a kis királyfiut pompás kocsiba tevék, s a tanácsosok kíséretében bemutaták Szolymánnak, ki őt szeretetével halmozta ²⁾.

Mig ezek a török táborban időznek, Szolymán finom cselekedetében a jancsárság, a bámész nép között, a budai várba

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Irók. III. 81.

²⁾ Istvánfi, Libr. XIV. (157.)

lopja magát. S csak azon veszik észre, mikor Buda utcáin 3000 török fegyveresen sorakozik, s a várat elfoglaltak kiáltja.

Roppant leveretés, kétségbeejtő helyzet! A királyfi, a tanácsosok, az őrség fejei s maga az őrség egyrésze is mint díszkiséret a török táborában. A főváros, királyi lak megszállva. S a királyi lakban egy könyzáporban úszó gyöngéd anya mondhatni egyedül... Örök nevezetes nap, éppen azon nap, mely 15 év előtt a magyar nemzetet Mohácsnál eltemette.

A királyfi néhány óra mulva, ajándékokkal halmozva megtért; de nem Martinuzzi, Petrovics, Verböczi, Török B. Battyáni Orbán, kiket tanácskozás ürügye alatt a szultán magánál tartott ¹⁾).

Budát őrséggel kelle megraknia, mondá a szultán, mert egy változékony nő kezén nem hagyhatja, különben vagy Ferdinánd kezébe esik, vagy oltalma végett minden évben költséges hadjáratokra kell készen lennie. Sept. 1-én megizené Izabellának, hogy átvette Budát, mert látja, hogy megoltalmazni gyenge... készüljön Erdélybe; de biztosítja, hogy mihelyt a herceg felnő, egész Magyarországot reá szállítja; addig is neki adományozza a Bánságot és Erdélyt a Tiszáig ²⁾).

Budára tehát basa ült be, s a független magyar királyságnak, a magyar nemzet méltó fájdmára – vége volt.

Sept. 2-kán a szultán is felment a várba, s egy mecsetté alakított templomban imát végzett. Sept. 4-kén Izabellához pompáson kiállított okmányt küldött fel, melyben őt és fiát ígéretéről biztosítja.

Másnap, sept. 5-kén, ott álltak a fogatok Mátyás király palotája előtt az utolsó magyar királyné elszállítására; ökor fogatok, mert a lovakat felemészttette az ostrom ³⁾)... A királyné és kísérete nagy búsan oda hagyá az egykor büszke királyi várat... Miután elhagyá, a szultán a tanácsosok közül Martinuzzit, Petrovicsot, Battyánit utána bocsátá, Pesten alól

¹⁾ Katona, Hist. Crit. XXI. 66–98. ²⁾ Kovachich: Script. Min. II. 14. Istvánfi, Libr. XIV. (158.) Miles. 35.

³⁾ Csak Varsányon kaptak lovakat. Magy, Tört. Emlékek. Okmányt. I. 371.

érték el. Verbóczit Budára küldé, lenne a nemzet főbirája ¹⁾; Török Bálintot pedig, kinek változékonysága s nagyravágyása elég kezességet nem nyujta, magával vitte Konstánczinápolyba ²⁾.

A Zápolya párt meg vala törve: Ferdinánd is, nehogy Szolymán Bécs, vagy felső Magyarország ellen forduljon, követeket küldött, alkudozott, adót ígért. S az eredménnyel megelégedett Szolymán sept. 22-kén még egyszer felment Budára, vívmányáért újra hálát adott istenének, s azzal haza indult.

Haza ment, Izabellát itt hagyá hazátlan bujdosásban, mert hová jöni akart, Erdély határit Bornemisza Boldizsár, kit Martinuzzi itt hagyott volt, részint Erdélyt, de inkább hatalmát Martinuzzitól féltve, fegyveres néppel zárta el előttök ³⁾. Lippára vették be magokat, ott üték fel a fejedelmi udvart.

A pápa, császár, német rendek, kik eddig a magyar nemzet gyengülésében még tán nyereményt láttak: most ki kezdtek ábrándulni. A tetőpontján álló török birodalom határa most már Bécstől csak néhány mértföld. Mire évtizedeken át készültek, a török elleni segélyadásra, most mindent elkövettek: egész Németország fenyegetve látta magát, mert a feltartó véd-fal, a magyar nemzet, oda van dobatva a hódítónak.

Martinuzzit és pártját az esemény mélyen leverte. Magyarország háromra lett szakadása végtelen fájdalmat okozott minden jobb kebelnek: s tagadhatlanul Martinuzzi is a jobb hazafiak közé tartozott még.

Újra egyesíteni a hont: ez óhajtásban központosult minden szív dobbanása. S miután a német rendek Ferdinándnak valahára komoly ígéreteket tettek, még Martinuzzi is feléje kezdett hajolni pártjával. Izabella, ki megalázott helyzetét bajosan szokhatta, most szivesebben egyezkedett mint valaha; Martinuzzi, Statileo és Petrovics részére dec. 18-kán teljhatalmózt irt alá, hogy a váradi béke alapján alkudozást nyissanak.

¹⁾ Kit a basa megétegetett. Csengeri Budapesti Szemléje. I. 185–90. Tud. gyűjt. X. 1–33. I. ²⁾ Ott holt el Majláthtal a hét toronyban 1550-ben. Tud. gyűjt. 1835. IV. 60. Istvánfi, Libr. XIV.

³⁾ Kemény: Fundgruben. I. 25. Katona. XXI. 11. 38.

S dec. 29-kén Gyalun, Izabella biztosai, s Ferdinánd részéről Serédi Gáspár előleges egyezményt irtak alá, melynél fogva ki lön mondva, hogy Izabella a váradi béke feltételei mellett igényeiről kész lemondani ¹⁾.

Az említett béke pontjainál fogva Izabellának vissza kell vala kapnia a Szepességet, vissza az egykor oly gazdag Zápolya-ház minden várait, uradalmait: nehéz pontok, mert azok Ferdinánd főnökei közt ki voltak már osztva. Martinuzzi igényei szintén hasonlók, ő sem kívánt kevesebbet, mint hogy Erdély kormánya kezében hagyassék; s Ferdinánd azt kívánta, hogy miután Erdélynek két vajdája szokott lenni, Martinuzzi is azt egy társvajdával kormányozza ²⁾.

Martinuzzi ez egyezkedéstől nem sokat várt. Csak annyit akart, hogy bizonytalan helyzetében Ferdinánd felé se szedje fel maga után a hidakat. Minden gondja a volt, hogy a királynénak és udvarának Erdélyt megnyitassa. E végre Erdély rendének gyűlést hirdet, 1542. jan. 10-én Tordán a megyékkel, 25-n Vásárhelytt a székelyekkel és szászokkal tanácskozik, s ékeszólása minden erejét felhasználja, hogy a nemzetet a török Budán elkövetett árulásával kibékéltesse ³⁾; mert attól tartottak, hogy ha Izabellát hegyeink közé vesszük, a kétfelőlől ostromolt, s végre is török igába esett Buda sorsára jutunk. Végre félelmükön győzött a hazafiság önérzete. Márcz. 29-kén a rendek Tordán gyűlést tartának: Izabella befogadását s oltalmazását elhatározták. Azon esetre, ha valaki Erdélyt megrohanná népfelkelést, véres kard-hordozást határoztak. Bornemisza Boldizsárt, ki Erdélyt a király halálától fogva igazgatá, s Izabella bebocsáttatását ellenezte, kielégíték, felmenték, Erdélyből kiszavazák: a kormánypálczát Martinuzzi kezébe tevék le, mint helytartóéba, mellé a hét megye hét tanácsost választott, s felkérték a székely és szász nemzetet, hogy csatlakozzanak, s magok is ugyanannyi tanácsossal támogassák az új kormányt ⁴⁾.

¹⁾ Buchholz, *Geschicht. Ferdinánd. I. V.* 172. ²⁾ Hatvani, M. *Tört. Zsebkönyve.* 254. ³⁾ Kulcsárféle *Krónika.* 13. I. gr. Kemény *Cod. Art. Diet. I.* 33. ⁴⁾ Ugyanott. 38. I.

E vívmány Martinuzzi ingatag politikáját egyszerre megváltoztató. A gyalui előleges szerződés nem tetszett többé, s mikor Ferdinánd azt ápr. 23-kán azon záradékkal fogadta el, hogy ünnepélyes aláírását Martinuzziék hódolatja bemutatása utánra halasztja: a szerződésnek Izabellávali megerősítéséről nem akart hallani; s folytatá készülleteit, hogy a királynét biztosabb menhelyre, Erdélybe hozhassa.

Ily élére voltak állítva a körülmények, midőn Erdély daczolva vésszel viharral megnyitá bércei fellegvárát a hontalan magyar királynénak s a vele hányódó magyar szent koronának. Fényes küldöttség érkezett Lippára, mely ünnepélyesen behitta, s egy más, mely a határokon várta, hogy Dévára kísérje.

Erdélybe jött tehát; nem soká megérkeztek a rendek, élőkön Adorján, kolozsvári plébánus és kir. tanácsos, s Izabellát mint Erdély fejedelmét köszönték.

Fejedelmi székvárosúl Fejérvárt, s lakul az – ápr. 8-án megholt – Statileo püspök megürült lakát hatázzák. Pünköst után négy nappal, Izabella, a püspöki javakat lefoglalástól féltő papságnak Déván okmányt ada ki, melyben azok sorsát a legközelebbi országgyűlésre bizá ¹⁾: mire a rendek őt Fejérvárra, mint a vajdai kor legtekintélyesebb magyar városába kísérek ²⁾.

Senki sem képzelte még ekkor, hogy Budán nem fog ülni több magyar király... s hogy Fejérvár másfélszázadig lesz az erdélyi nemzeti fejdelemségnek, a magyar királyság e romjának székhelye.

¹⁾ Okl. Szeredai Series. Episcop. 200. 1.

²⁾ Wolf. de Bethlen. I. 408.